TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

CİLT 28

MANİSA MEVLEVÎHÂNESİ - MEKS

Ankara 2003

ğu ve güneybatı cephelerinin önünde on bir mermer sütuna oturan on bir yuvarlak kemerin taşıdığı küçük kubbelerle örtülü birer revak vardır. Caminin yan girişlerinin önündeki revak kemeriyle kubbeler diğerlerine nazaran daha yüksek tutulmuştur.

İki köşesi payandalarla sınırlandırılmış olan güneydoğu cephesinin ortasında yer alan mihrap kısmı yarım kubbeyle örtülü bir mekân olarak dışarıya taşmaktadır. Mihrabın üzerinde bir yuvarlak ve üç yönde iki katlı ikişer dikdörtgen pencere ile hareketlendirilmiş olan bu cephe mermerle kaplanmıştır. Güneydoğu cephesinin yan bölümlerinde üç kat halindeki ikişer pencereden alttakiler yuvarlak kemerli alınlıklı ve dikdörtgen, ortadakiler dikdörtgen, üsttekiler ise yuvarlak kemerlidir. Cephenin alt bölümü yan revakların seviyesine kadar mermerle kaplanmıştır. Kuzeybatı cephesinin iki ucundaki minarelere karşılık güneydoğu cephesinin iki köşesine yerleştirilen payandalar üstte küçük kubbeyle örtülü birer kule olarak devam etmektedir. Merkezî kubbeyi taşıyan ayaklar da benzer biçimde dışa yansıtılmıştır.

Osmanlı selâtin camileri tipinde Kahire şehrinin silüetine hâkim vaziyette inşa edilen Mehmed Ali Paşa Camii, plan düzeniyle Osmanlı mimarisinin bu ülkedeki canlanışını gösterirken süslemeleriyle de barok ve rokoko gibi Batılı üslûpların tercih edildiği önemli bir örnek durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Ḫıṭaṭü't-Tevfîkıyye*, Kahire 1986, V, 180-181; S. Kemal Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara 1954, s. 284; Ergun Tamer, *Türk ve İslam Sanat Eserleri Plan ve Resim Albümü*, İstanbul 1954, s. 134-135; G. Wiet, *Les mosquées du Caire*, Paris 1966, s. 22-26; G. Goodfrey, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 312-313; M. Meinecke, "Die Architektur des 16. Jahrhunderts in Cairo, Nach der Osmanischen Eroberung von 1517", *IVeme Congre's international d'art Turc*, Aix-en-Provence 1976, s. 145-152; A. Papadopoulo, *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 495; Enver er-Rifâî, *Târîḫu'l-fen ʿinde'l-ʿArab ve'l-müslimîn*, Dımaşk 1977, s. 88-89; Zekî M. Hasan, *Fünûnü'l-İslâm*, Beyrut 1981, s. 139-140; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mışr ve evliyâ'ühe'ş-şâliḥûn*, Kahire 1403/1983, V, 315-336; Kemâleddin Sâmih, *el-ʿİmâretü'l-İslâmiyye fî Mışr*, Kahire 1983, s. 68-108; S. L. Mustafa, *et-Türâṣü'l-miʿmârî'l-İslâmî fî Mışr*, Beyrut 1984, s. 10-19; K. Keiser, "Zur Kulturgeschichte der Osmanischen Moschen", *Turkische Kunst und Kultur aus Osmanischen Zeit*, Frankfurt 1985, s. 65-79; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 358-389; D. B. Abouseif, *The Minarets of Cairo*, Cairo 1985, s. 167-168; a.mlf., "Architectural Decoration in 18th Century Cairo", *The 8th International Congres of Turkish Art, Papers, Summaries*, Cairo 1987, s. 14; a.mlf., *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo 1996, s. 168-170; Afîf el-Behnesî, *el-Fennü'l-İslâmî*, Dımaşk 1986, s. 247; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 442-443; Abdüsselâm Ahmed Nazîf, *Dirâsât fi't-Târîḫi'l-İmâreti'l-İslâmiyye*, Kahire 1989, s. 32; Filiz Yenişehirlioğlu, *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları*, Ankara 1989, s. 103-104; Ebü'l-Hamd Mahmûd Fergalî, *ed-Delîlü'l-mûcez li-ehemmi'l-âṯârî'l-İslâmiyye ve'l-Ḳıbṭiyye fi'l-Ḳâhire*, Kahire 1411/1991, s. 151-155; Hasan Abdülvehhâb, *Târîḫu'l-mesâcidi'l-eseriyye*, Kahire 1993, s. 376-388; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo 1993, s. 223; W. Lyster, *The Citadel of Cairo*, Cairo 1993, s. 96-97; Abdullah Atia Abdülhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler* (doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82-88; Gönül Öney, "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir 1990, s. 139-148; Mehmet Akkuş, "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", *VD*, XXII (1991), s. 383-419; Firdevs Sayılan, "Beşbin Yıllık Uygarlıktan Günümüze Mısır: Egypt Five Thousands Year of Civilisation", *Türkiyemiz*, XXI/63, İstanbul 1991, s. 43; Mohammad al-Asad, "Mosque of Mohammad ʿAli in Cairo", *Muqarnas*, IX, Leiden 1992, s. 39-55.

AHMET ALİ BAYHAN

MEHMED ÂRİF AĞA

XVIII. yüzyılın sonlarında görev yapan Osmanlı Hassa başmimarı.

İlki 1791-1793, ikincisi 1796-1800 yılları arasında olmak üzere iki dönem Hassa başmimarlığı yapan Mehmed Ârif Ağa'nın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Bir süre kendinden önce görevde bulunan Hacı Ebûbekir Efendi'nin kethüdâlığını yaptı. Bu dönemde 22 Cemâziyelâhir 1205'te (26 Şubat 1791) Tophane'de mühimmat ambarı (BA, Cevdet-Askerî, nr. 14822) ve 8 Safer 1206'da (7 Ekim 1791) Ayasofya karşısında matbah-ı âmire sakaları kârhânesi ahır ve odalarının (BA, Cevdet-Saray, nr. 4746) tamiratını yaptı.

11 Safer 1206'da (10 Ekim 1791) Mi'mârân-ı Hassa kethüdâlığından Hassa mimarbaşılığına liyakatinden övgüyle bahsedilerek tayin edildi (BA, Cevdet-Saray, nr. 4015). 1793 yılına kadar sürecek ilk başmimarlığında 29 Zilhicce 1206'da (18 Ağustos 1792) yeniçeri kışlalarının yanan bölümlerinin (BA, Cevdet-Askerî, nr. 15642), 12 Muharrem 1207'de (30 Ağustos 1792) Küçüksu Kasrı'nın (BA, Cevdet-Saray, nr. 4068), 26 Rebîülevvel 1207'de (11 Kasım 1792) Tersâne-i Âmire'de bulunan Emin Köşkü ve Esir Zindanı'nın (BA, Cevdet-Bahriye, nr. 5171) tamiratlarıyla 9 Zilkade 1207'de (18 Haziran 1793) Beşiktaş Sahilsarayı Kayıkhânesi inşasını gerçekleştirdi (BA, Cevdet-Saray, nr. 3071). 8 Safer 1208'de (15 Eylül 1793) Sâdâbâd Sarayı'nın selden zarar gören kısımlarını onarıp yanında bulunan boş arazide muhtemel sel hasarlarını önlemek amacıyla su bentleri inşa etti (BA, Cevdet-Saray, nr. 1558). Hasköy Humbaracı ve Lağımcı Kışlası arasında kurulan mühendishânede Safer 1207 (Ekim 1792) tarihinden itibaren askerî yapıların inşası, yol ve köprülerin yapımına yönelik olarak hendese ve usûl-i mi'mârî derslerinin okutulmaya başlanması da Mehmed Ârif Ağa'nın ilk başmimarlık döneminde gerçekleşmiştir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 3875).

Mehmed Ârif Ağa 15 Şâban 1210'da (24 Şubat 1796) ikinci defa Hassa başmimarlığına tayin edildi (BA, Cevdet-Maarif, nr. 2938). 1800 yılı sonlarına kadar sürecek olan bu dönemde 28 Zilkade 1210'da (4 Haziran 1796) Vefa Meydanı'ndan Atpazarı kulluğuna varıncaya kadar harap olan kaldırımların tamiratını (BA, Cevdet-Belediye, nr. 2291), 16 Eylül 1800'de Âzatlı Baruthânesi'nde Arakil Usta'nın yeni icadı bir çark için bina ve kömür deposu inşasını (BA, Cevdet-Askerî, nr. 32054), 28 Aralık 1800'de Hasköy Tophânesi'nde büyük topların döküldüğü bölümün tamiratını yaptı (BA, Cevdet-Askerî, nr. 43461). Mehmed Ârif Ağa'nın en önemli eseri Üsküdar'da Kavak Sarayı yerinde inşa edilen ilk Selimiye Kışlası'dır. Kışlaya ait zâbitan konakları, çavuş dükkânları, değirmen, kâgir hamam, tabhâne, hastahane, talim meydanı, tulumbacı binaları, su haznesi, çeşme, su terazileri, iskele ve limanın yapımını 10 Temmuz 1803'te tamamlamıştır (BA, Cevdet-Saray, nr. 1164).

Kendisinden sonra göreve gelen Ahmed Nûrullah Ağa döneminde hazırlanan 2 Ocak 1802 tarihli Hassa Mimarlar Ocağı listesinde sâbık başmimar olarak Mehmed Ârif Ağa'nın 80 akçe yevmiye aldığı kayıtlıdır (BA, Cevdet-Maarif, nr. 5481).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Askerî, nr. 3875 , 25 Safer 1207; nr. 14822 , 22 Cemâziyelâhir 1205; nr. 15642 , 29 Zilhicce 1206; nr. 32054, 26 Rebîülâhir 1215; nr. 43461, 11 Şâban 1215; BA, Cevdet-Saray, nr. 1164 , 20 Rebîülevvel 1218; nr. 1558 , 8 Safer 1208; nr. 3071, 9 Zilkade 1207; nr. 4015, 11 Safer 1206; nr. 4068, 12 Muharrem 1207; nr. 4746, 8 Safer 1206; BA, Cevdet-Bahriye, nr.

5171, 26 Rebîülevvel 1207; BA, Cevdet-Belediye, nr. 2291, 28 Zilkade 1210; BA, Cevdet-Maarif, nr. 2938, 15 Şâban 1210; nr. 5481, 27 Şâban 1216; Mustafa Cezar, "Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, I, 479-488; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası: Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2002, IV, 250-326; a.mlf., "Mehmed Arif Ağa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 106-107; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *TAD*, I/1 (1964), s. 157-200.

SELMAN CAN

MEHMED ÂRİF BEY
(1845-1897)

Türk hukukçusu ve yazar.

29 Mart 1845'te Erzurum'da doğdu. Karacehennem İbrâhim Paşa'nın yeğeni Asâkir-i Nizâmiyye-i Şâhâne topçu miralaylarından Hacı Ömer Bey'in oğludur. Tahsilini Erzurum'da tamamladı. Arapça, Farsça, coğrafya ve hesap okudu. Ağustos 1861'de Dördüncü Ordu Meclisi Tahrirat Odası'na mülâzim oldu. Bir yıl sonra ordu merkezi Erzincan'a nakledilince Erzurum eyaleti tahrirat odasına geçti. 14 Aralık 1865'te Erzurum vilâyeti meclis-i temyîz-i hukuk başkitâbetine tayin edildiyse de meclisin lağvı üzerine 13 Mart 1867'de yeni oluşturulan meclis-i deâvî başkitâbetine ve ertesi yıl meclis sorgu hâkimliğine getirildi. 9 Eylül 1869 tarihinde dîvân-ı temyîz-i vilâyet başkitâbetine tayin edildi. Yaklaşan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı için hazırlık yapılırken mahkeme reisi Nâfiz Paşa ile birlikte biri medreselerdeki öğrencilerden oluşan gönüllü iki tabur askerin teşkil edilmesine yardımcı oldu ve Milliye Taburu'nda sağ kol ağası olarak bilfiil görev aldı. Anadolu ordusu başkumandanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Erzurum'a gelmesi ve Ârif Bey'e kendisinin mühimme başkâtipliğini teklif etmesi üzerine 13 Nisan 1877'de temyiz başkâtipliği uhdesinde kalmak üzere bu göreve getirildi. Savaş esnasında ve daha sonra Çekmece ve Çatalca'daki ordu merkezinde paşanın hizmetinde bulundu.

Savaşın ardından 30 Nisan 1878 tarihinde dîvân-ı temyîz-i vilâyet başkitâbetinden İstanbul Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi zabıt kâtipliğine geçti. Ancak Girit'te ihtilâl patlak verince yine Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın maiyetinde oluşan heyetin yazı işleri başkâtipliğine getirildi. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Preveze'de başlayan sınır görüşmeleri için kurulan tashîh-i hudûd komisyonuna birinci delege tayin edilen Ahmed Muhtar Paşa'nın yanında hizmete devam etti. Görüşmeler sona erince eski vazifesi olan zabıt kâtipliğine döndü. Ancak aradan bir ay bile geçmeden 13 Mayıs 1879'da iki görevi birden ifa etmek üzere başkâtiplik ilâvesiyle adliye encümeni mümeyyizliğine getirildi. 13 Haziran 1880'de İstanbul Bidâyet Mahkemesi savcılığına, 14 Mayıs 1881'de aynı mahkemenin birinci hukuk dairesi üyeliğine tayin edildi.

24 Eylül 1883 tarihinde İstanbul İstînaf Mahkemesi üyeliğine getirildi, bir ay sonra da Kastamonu vilâyeti adliye müfettişliğine gönderildi. 22 Aralık 1885'te müfettişlik uhdesinde olduğu halde, Mısır fevkalâde komiserliğine tayin edilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın birinci kâtipliğiyle Mısır'a yollandı. 1893'te Avrupa'ya giden Ârif Bey, 1896'da Mısır'daki görevi esnasında hastalanarak tedavi görmek üzere İstanbul'a döndü, 14 Temmuz 1897'de İstanbul Heybeliada'da mide kanserinden öldü. Mezarı İstanbul'da Merkez Efendi Dergâhı hazîresindedir. Beraber çalıştığı Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa Ârif Bey'in doğru, sebatkâr, bilgili ve ehliyetli bir kişi olduğunu söylemektedir. Bu bilgiler Adliye Nâzırı Server Paşa tarafından da doğrulanmaktadır. Oğulları Celâleddin Ârif ve Necmeddin Ârif beylerin belirttiğine göre İslâm felsefesi ve ahlâk konularıyla da ilgilenen Mehmed Ârif Bey mütevazi, dindar ve iyi huylu bir insandı. 1870'te sâlise, 1877'de sâniye sınıf-ı mütemâyizi, 26 Şubat 1885'te ûlâ sınıf-ı sânîsi, 15 Nisan 1888'de ûlâ sınıf-ı evvelî rütbeleriyle ödüllendirilen Mehmed Ârif Bey'e ayrıca 1877'de dördüncü rütbeden nişân-ı Âlî-i Osmânî ile 1891'de de ikinci rütbeden Mecîdî nişanı verilmiştir.

Mehmed Ârif Bey

Eserleri. 1. *Binbir Hadis.* Müellif, Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu* adlı eserinde yer alan, "Her kavim lâyık olduğu hükümeti bulur" sözünün çok daha önce Hz. Peygamber tarafından, "Bulunduğunuz duruma göre idare edilirsiniz" hadisiyle ifade edildiğini belirterek bu bakış açısıyla Süyûtî'nin *el-Câmi'u'ṣ-ṣaġîr*'inden seçmiş olduğu hadisleri eserinde şerheder. Kitabın önsözünde Batı kültürünün, özellikle bu kültürün Volter, Rousseau ve Montesqieu gibi temsilcilerinin abartılı bir şekilde yeni nesillere tanıtıldığını söyleyerek buna karşı çıkmakta ve bizim kültürümüzde de değerli müelliflerin ve eserlerin bulunduğunu belirtmektedir. Eser biri hicrî 1319 (1901), diğeri rûmî 1325'te (1909) olmak üzere iki defa Kahire'de, Abdürreşid İbrâhim tarafından Tatarca'ya yapılan tercümesi Petersburg'da ve 1959, 1966 ve 1975 yıllarında sadeleştirilerek İstanbul'da basılmıştır. 2. *Başımıza Gelenler.* Mehmed Ârif Bey'in Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın maiyetinde bulunduğu sırada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Anadolu'da cereyan eden kısmının bütün safhalarını ve askerin durumunu anlattığı eser oğulları tarafından 1321'de (1903) Mısır'da ve 1328'de (1910) İstanbul'da yayımlanmış, ayrıca sadeleştirilerek 1972 ve 1976'da yine İstanbul'da basılmıştır. Yer yer merkezden gelen emirlerle ordugâhtan merkeze gönderilen yazıların da kaydedildiği eser bu yönüyle de önem taşımakta, kitabın sonunda ayrıca müellifin Mısır'daki görevine ait hâtıraları yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, 36/S 1312; BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 10, s. 155; Mehmed Ârif, *Başımıza Gelenler*, Kahire 1321, s. 1-6; a.e. (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), I, 25-29, 45-56; a.mlf., *Binbir Hadis*, Kahire 1325, s. 1-10; a.e., İstanbul 1959, s. 3-11; a.mlf., *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut: Bin Bir Hadis-i Şerif Şerhi'nden Seçme Kırk Hadis* (haz. İbrahim Hatipoğlu), İstanbul 2000, s. 19-24; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 44; M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul 1982, s. 146-148; "Mehmed Ârif Bey", *TDEA*, VI, 197.

ALİ AKYILDIZ

MEHMED ÂRİF EFENDİ, Dürrîzâde

(bk. DÜRRÎZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ).

MEHMED ÂRİF EFENDİ, Meşrepzâde

(bk. ÂRİF EFENDİ, Meşrepzâde).